

УДК 378.147

Ніна СТЕЛЬМАХ

*кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної освіти
Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна
e-mail: stelmah@mksat.net*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розкрито актуальність обраної теми. Визначено основні завдання сучасної вищої школи, серед яких чільне місце посідає завдання формування у майбутніх фахівців умінь та навичок володіння сучасними методами дослідження, обробки та використання інформації, вмінь її інтерпретувати й адаптувати у своїй професійній діяльності. Визначено роль науково-дослідницької діяльності у підготовці майбутніх педагогів у системі вищих навчальних закладів та розкрито її значення у педагогічній діяльності. Проаналізовано педагогічні ідеї В. О. Сухомлинського стосовно ролі, змісту, необхідності та послідовності дослідницької роботи вчителя. Визначено психолого-педагогічні умови організації та здійснення науково-дослідницької діяльності студентів у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: студенти, вищі навчальні заклади, компетентності, науково-дослідницька діяльність, психолого-педагогічні умови.

Сучасне суспільство характеризується прискореними змінами у всіх сферах життя: активним розвитком технічного прогресу, соціально-економічною динамікою, інтеграцією України до європейських політичних, економічних та культурних структур. Зазначені процеси висувають нові завдання щодо підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних до інноваційної творчості, що сприятиме прогресивним перетворенням та надбанням.

Основними завданнями сучасної вищої школи є підготовка висококваліфікованих, всебічно та гармонійно розвинених, здатних до самовдосконалення фахівців. Вирішенню цих проблем має сприяти вища школа шляхом інтеграції науки, освіти і виробництва, поєднання цілей і напрямків навчальної, наукової і виховної роботи, забезпечення тісного взаємозв'язку усіх форм і методів наукової роботи студентів, що реалізується як у процесі навчання, так і поза навчальним процесом [2, 54–55].

Серед загальних вимог до освіченості спеціаліста актуалізуються завдання формування навичок володіння сучасними методами пошуку, обробки і використання інформації, вмінь її інтерпретувати й адаптувати у своїй професійній діяльності, що входить до дослідницьких компетенцій фахівців. Категорія «компетенція» окреслює коло повноважень, а також знань, умінь, навичок (освіти, підготовки), необхідних для реалізації мети і завдань діяльності [1].

Вищі навчальні заклади мають забезпечити глибоку професійну підготовку майбутнього фахівця, одним із напрямків якої є науково-дослідницька діяльність студентів. Вона визначається як важлива форма навчального процесу, як засіб підвищення якості підготовки фахівців з вищою освітою, здатних до наукових пошуків, до творчого застосування в практичній діяльності новітніх досягнень науково-технічного і культурного прогресу.

Надзвичайно важливу роль науково-дослідницька діяльність відіграє у підготовці майбутніх педагогів у системі вищих навчальних закладів на педагогічних спеціальностях, оскільки від їх професійної підготовки, глибокої компетентності залежить майбутнє підрастаючого покоління і країни в цілому.

Сучасний педагог покликаний вирішувати одне із основних завдань – вчити дітей вчитися, формувати у них уміння та навички самостійної роботи. Якість і ефективність професійної діяльності педагога в значній мірі визначається рівнем його підготовки в навчальному закладі.

Система професійної підготовки повинна забезпечувати формування творчої активності майбутнього педагога. Цьому сприяє науково-дослідницька діяльність студентів, яка озброює їх методологією і методикою наукового пошуку, формує творчий підхід до вирішення практичних завдань.

Проблемі підготовки майбутніх педагогів науковці приділяють багато уваги. Так, питання

формування і розвитку загально-педагогічних умінь майбутніх педагогів розглядають в своїх працях Н. Бібік, В. Бондар, О. Коберник, В. Кузь, М. Левківський, О. Мороз, О. Плахотнік, В. Радула, О. Савченко, Г. Сагач, В. Семиченко, М. Соловей, Н. Уйсімбаева та інші.

Різні аспекти організації науково-дослідницької роботи у вищих навчальних закладах та питання управління нею стали предметом досліджень таких науковців, як А. Алексюк, С. Гончаренко, П. Горкуненко, О. Глушенко, Н. Дем'яненко, Г. Єльнікова, І. Зязюн, Т. Калашникова, Г. Кловак, М. Князян, А. Козлов, Є. Кулик, О. Мартиненко, В. Майборода, В. Маслов, О. Микитюк, В. Пikelьна, Н. Пузирьова, З. Сазонова, А. Сологуб, Т. Торгашина та ін.

Незважаючи на численні дослідження, присвячені організації та проведенню науково-дослідницької діяльності студентів у вищих навчальних закладах, потребують подальшої уваги питання створення необхідних умов та принципів її організації.

Мета статті – визначити психолого-педагогічні умови організації науково-дослідницької діяльності студентів у вищих навчальних закладах.

Науково-дослідницька діяльність студентів, як одна із форм пізнавально-творчої діяльності, забезпечує формування інтелектуальної активності, яка є складовою професійної компетентності майбутнього фахівця [5, 244].

На сучасному етапі розвитку суспільства в умовах технологізації, глобалізації, інформатизації, демократизації та гуманізації освіти, інтеграції науки значно розширюються вимоги до сучасного педагога. До нього ставиться низка вимог, зумовлених реаліями сьогодення, серед яких чільне місце посідає здатність до творчого пошуку, яка тісно пов'язана з педагогічним дослідженням.

Необхідність формування у майбутнього педагога дослідницьких умінь підтверджується вимогами Державного освітнього стандарту вищої професійної освіти та відповідними освітньо-професійними програмами.

Великого значення дослідницьким умінням вчителя надавав видатний український педагог В. Сухомлинський. У його педагогічній спадщині проблема творчого дослідження діяльності вчителя посідає одне з головних місць.

Сьогодні актуалізуються переконання В. Сухомлинського про спорідненість творчої праці педагога з науковим дослідженням, яка виявляється у тому, що і вчитель, і науковець, на основі аналізу фактів, роблять передбачення. Цю здатність науковці називають конструктивними, прогностичними здібностями. Саме завдяки їм педагог зможе змодельовувати педагогічний процес,

спроєктувати тенденції, умови розвитку кожної дитини та уявити кінцевий результат своїх зусиль. «Вчитель, який уміє проникати думкою в суть фактів, у причинно-наслідкові зв'язки між ними, запобігає багатьом труднощам і невдачам, уникає дуже серйозного недоліку, характерного для процесу виховання, – гірких несподіванок... Таких несподіванок буває значно менше, якщо на основі аналізу фактів учитель знає, який буде його учень завтра, через рік і через три роки. А без умінь передбачати педагогічна праця перетворюється для вчителя в страждання» [4, 472–473].

На думку В. Сухомлинського, розпочинати дослідження педагогічних явищ, особистості дитини, необхідно з організації спостереження, в процесі якого педагог аналізує факти та творить педагогічне явище, а найголовнішим елементом творчого дослідження є передбачення: «Без вивчення фактів нема передбачення, нема творчості, нема багатого, повноцінного духовного життя, нема інтересу до педагогічної роботи» [4, 473].

Творче дослідження, стверджує славетний педагог, докорінно змінює ставлення педагога до власної діяльності. Коли вчитель відчуває себе творцем педагогічного явища, це стимулює його досамовдосконалення, оновлення та збагачення знань.

Виходячи з методологічного посилання, що особистість формується особистістю, Василь Олександрович великого значення надавав особистісним якостям педагога, які сприятимуть успішності творчо-дослідницької роботи й педагогічної діяльності взагалі: «Розпочинайте своє дослідження, виходячи з тієї основоположної істини, що духовно багата, морально яскрава, інтелектуально самобутня особистість здатна й у вихованнях своїх поважати і виховувати особистість; а безликість знеособлює і вихованців, сіє навколо себе убогість» [4, 477].

Вслід за К. Ушинським, який у передмові до праці «Людина як предмет виховання» стверджував, що, якщо педагогіка хоче виховати людину у всіх відношеннях, вона, перш за все, повинна вивчити її у всіх відношеннях, В. Сухомлинський переконливо наполягав на тому, що найголовнішим у педагогічній праці – досконало знати дитину, а для цього її треба всебічно вивчати: стан здоров'я, умови сімейного середовища, суб'єкти виховного впливу, індивідуальні та вікові особливості, спрямованість особистості (бажання, інтереси, потреби, цінності, ціннісні орієнтації) та багато іншого. «Знати дитину – це знати її силу і слабкості, розуміти її думки, переживання, бережливо доторкати до її серця. Знати дитину – це та найголовніша точка, де стикаються теорія і практика педагогіки,

де сходяться всі нитки педагогічного керівництва шкільним колективом» [4, 441].

Педагог неодноразово наголошував, що людська особистість – це найскладніший сплав фізичних і духовних сил, думок, почуттів, волі, характеру, настроїв. Без знання всього цього неможливо ні вчити, ні виховувати дітей. Без знання дитини, на думку Василя Олександровича, нема школи, нема виховання, немає справжнього педагога і педагогічного колективу.

Вищим етапом педагогічної творчості В. Сухомлинський вважав поєднання наукового дослідження педагога з практичною діяльністю: «Справжній педагогічній творчості властиві риси дослідження, творчого узагальнення своєї праці» [3, 16].

На його думку, саме дослідницька діяльність вчителя надихає його на творчий підхід до організації навчально-виховного процесу у школі і стимулює пошук, розробку ефективних методів, форм, прийомів, засобів, умов та шляхів його удосконалення. В процесі дослідження педагог збагачує себе новими знаннями, відкриває нові істини, що, в свою чергу, збагачує педагогічну науку. На думку В. Сухомлинського, бачення нового у педагогічній діяльності є важливою умовою творчого ставлення до роботи.

Видатний педагог робить висновок, що тільки той педагог досягає високої педагогічної майстерності, хто відчув себе справжнім дослідником.

Звісно, що науково-дослідницька діяльність педагога не повинна обмежуватися тільки вивченням дитини. Вона передбачає різноманітні напрямки та форми: участь в науково-методичних семінарах, наукових та науково-практичних конференціях різних рівнів, написання наукових тез, статей, доповідей, вивчення, аналіз та узагальнення передового педагогічного досвіду, дослідження конкретної наукової теми, можливо, в форматі загальношкільної теми дослідження, написання та захист дисертацій тощо.

У педагогічному колективі Пависької середньої школи, як за часів В. Сухомлинського, так і в сучасних умовах, успішно реалізовувалися і реалізуються усі зазначені напрямки. Організація науково-дослідницької роботи у відомій на увесь світ школі та її результати – це неоціненний досвід і приклад для усіх педагогічних працівників та колективів.

Успішна дослідницька діяльність педагогів у освітньо-виховних закладах завжди зумовлена глибокою цілеспрямованою підготовкою майбутніх учителів як дослідників ще в умовах їх професійного становлення у вищих навчальних педагогічних закладах, де науково-дослідницька діяльність студентів стала пріоритетним напрямком

змісту їх роботи і проводиться за трьома основними напрямками:

- науково-дослідницька робота, що є складовим компонентом навчального процесу і входить до календарно-тематичних та навчальних планів, навчальних програм як обов'язкова для всіх студентів: написання рефератів, виконання лабораторних, практичних, семінарських та самостійних завдань, контрольних робіт, що містять елементи проблемного пошуку; виконання завдань дослідницького характеру в період практики; розробка методичних матеріалів з використанням дослідницьких методів (програм і методик досліджень тощо); підготовка та захист курсових та дипломних робіт;
- науково-дослідницька робота, що здійснюється поза навчальним процесом – у гуртках, проблемних групах (лабораторіях), студіях, експедиціях та ін.;
- участь студентів у науково-організаційних заходах: конференціях, конкурсах, науково-методичних семінарах, олімпіадах тощо.

Досвід роботи кафедри спеціальної освіти Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського (завідувач – доктор педагогічних наук, професор Н. В. Савінова) з організації науково-дослідницької роботи студентів засвідчує, що участь студентів у різних формах дослідницької роботи формує у них здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми; озброює їх знаннями основних методів наукового дослідження; формує уміння узагальнювати отримані результати, обробляти та аналізувати інформацію з різних джерел, оформляти та презентувати результати наукової діяльності; розвиває творче мислення та індивідуальні здібності студентів; прищеплює навички самостійної науково-дослідницької діяльності; розвиває ініціативу, наукову інтуїцію, творчі здібності, здатності застосувати теоретичні знання у своїй практичній роботі; сприяє розвитку самостійності, активізації навчально-пізнавальної діяльності тощо.

На кафедрі спеціальної освіти склалася чітка система науково-дослідницької роботи студентів. Студенти активно залучаються до написання рефератів, курсових та дипломних робіт під керівництвом наукових керівників – викладачів кафедри, докторів та кандидатів педагогічних та психологічних наук. Усі наукові роботи студентів мають експериментально-дослідницький характер. Експериментальна робота проводиться в базових освітніх установах (дитячих садках, школах, реабілітаційних центрах), які є експериментальними майданчиками кафедри (укладено відповідні договори).

Проявляючи великий інтерес до педагогічної спадщини В. Сухомлинського, тільки в 2017–2018 навчальному році студенти-магістри успішно захистили дипломні роботи, виконані на кафедрі спеціальної освіти, на теми: «Формування бережливого ставлення до природи в освітньо-виховному процесі у дітей початкової школи з тяжким порушенням мовлення за спадщиною В. О. Сухомлинського» (О. І. Нестеренко); «Формування гуманної соціально-активної особистості дитини з мовленнєвим порушенням за спадщиною В. О. Сухомлинського» (О. М. Осокіна); «Особливості роботи педагога з дітьми з особливими потребами у спадщині В. О. Сухомлинського» (А. В. Суханова); «Формування особистості дитини з особливими потребами у спадщині В. О. Сухомлинського» (Ю. Д. Драговцева).

Кожного року зусиллями педагогічного колективу кафедри організуються та проводяться Всеукраїнські науково-методичні семінари з проблем деонтології, Всеукраїнські науково-практичні конференції з логопедії, Всеукраїнські та Міжвузівські студентські науково-практичні конференції «Проблеми розвитку особливої дитини в контексті ідей В. О. Сухомлинського», «В. О. Сухомлинський та сучасність». Студенти усіх курсів залучаються до написання тез, статей, підготовки доповідей та участі в них. Активну участь студенти беруть і в зарубіжних конференціях та конференціях, які проводяться на базі інших ВНЗ.

За результатами дослідження студентів та матеріалами конференцій випускаються збірники тез, статей. Традиційними стали випуски студентських статей та тез, в основі яких – дослідження педагогічної спадщини В. Сухомлинського в збірниках «Серце, віддане дітям». Уже вийшли в світ 7 випусків.

Найгучнішими результатами науково-дослідницької роботи студентів є їх перемоги на всеукраїнському та міжнародному рівнях. Тільки за останні 5 років студенти спеціальності «Спеціальна освіта» неодноразово (щорічно) ставали переможцями Всеукраїнських (з міжнародною участю) олімпіад з корекційної освіти (за нозологіями) та Всеукраїнських конкурсів студентських наукових робіт з номінацій «Корекційна та соціальна педагогіка», «Спеціальна освіта (за нозологіями)», «Актуальні проблеми інклюзивної освіти» (науковий керівник – д. п. н., професор Н. В. Савінова); «Теорія і методика професійної освіти», «Вікова та педагогічна психологія», «Загальна та соціальна психологія» (науковий керівник – к. п. н., доцент Н. В. Стельмах). За 5 років студентами виборено 10 перемог.

Результати проведеної дослідницької роботи та досвід організації науково-дослідницької діяльності студентів кафедрою спеціальної освіти

МНУ ім. В. О. Сухомлинського дають підстави стверджувати, що успіх даної роботи забезпечать необхідні психолого-педагогічні умови:

1. Формування у студентів потреб до науково-дослідницької роботи. Чітка її мотивація (усвідомлення «для чого», «навіщо», «з якою метою», «яка користь» тощо).
2. Урахування індивідуальних психологічних особливостей студентів (бажань, інтересів, потреб, установок, цінностей, характеру, темпераменту тощо).
3. Залучення студентів до дослідницької діяльності впродовж усіх років навчання. Реалізація принципу послідовності та наступності наукових досліджень.
4. Забезпечення тісного зв'язку науково-дослідницької роботи студентів із майбутньою педагогічною діяльністю (вибір відповідної теми, проведення експериментальної роботи, впровадження результатів тощо).
5. Створення умов для участі студентів в проведенні наукових досліджень та для впровадження отриманих результатів у навчально-виховний та корекційно-реабілітаційний процеси (організація експериментальних майданчиків, базових установ для проходження педагогічних практик, проведення консультацій тощо).
6. Проявлення до студентів-дослідників толерантності, гуманності, поваги особистості.
7. Проведення зі студентами майстер-класів, семінарів, консультацій з метою розширення теоретичного кругозору і наукової ерудиції майбутнього фахівця, озброєння відповідними вміннями та навичками дослідницької роботи.
8. Розробка та впровадження системи підтримки та заохочення студентів до науково-дослідницької роботи.

Впровадження інноваційних процесів у всі сфери життя вимагає підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних до наукових пошуків, до творчого застосування в практичній діяльності новітніх досягнень науково-технічного та культурного прогресу.

Особливі вимоги ставляться до сучасного педагога, від якого залежить майбутнє країни. Вчитель, який володіє методологією та методикою наукового пошуку, формує творчий підхід до вирішення практичних завдань, збагачує свою ерудицію та забезпечує умови для повноцінного формування особистості дитини. Підготовка педагога-дослідника – важливе завдання сучасної педагогічної науки та практики.

Дане дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. Потребують подальшого дослідження принципи, методи, форми науково-дослідницької діяльності студентів у вищих навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. К.: КІС., 2004. 112 с.
2. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: Навчальний посібник. К.: Кондор, 2003. 192 с.
3. Сухомлинский В. О. Сердце отдаю детям. К.: Радянська школа, 1988. 270с.
4. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи. Бесіда 1. Основні проблеми творчої праці вчителя. Вибр.твори:В5-ти т. К.: Радянська школа, 1977. Т.4. С. 393-628 с.
5. Уйсімбаєва Н.В. Науково-дослідницька діяльність майбутнього фахівця. Наукові записки. 2010. № 88. С. 243-246.

References

1. Ovcharuk, O. (Eds.). (2004). *Competency build approach in modern education: world experience and ukrainian perspectives: Library of Educational Policy*. Kyiv: K. I. S. [in Ukrainian].
2. Krushelnytska, O. V. (2003). *Metodologiya ta organizatsiya naukovykh doslidzhen [Methodology and organization of scientific research]*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
3. Sukhomlynskyi V. O. (1988). *Serdtsje ot daiu detiam [I give my heart to children]*. Kyiv: Radianska shkola [in Russian].
4. Sukhomlynskyi V. O. (1977). Conversation with the young headmaster of the school. *Conversation 1. The main problems of teacher's creative work. Chosen works*. (Vols. 1-5; Vol. 4). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
5. Uisimbaeva N. V. *Naukovo-doslidnytska diialnist maibutnogo fakhivtsia [Research activity of a future specialist]*. *Naukovi zapysky – Proceedings*, 88, 243-246 [in Ukrainian].

Нина Стельмах. Психолого-педагогические условия организации научно-исследовательской деятельности студентов в контексте педагогического наследия В. А. Сухомлинского

В статье раскрыта актуальность темы. Определены основные задачи современной высшей школы, среди которых особенное место занимает задача формирования в будущих специалистов умений и навыков владения современными методами исследования, обработки и использования информации, умений интерпретации и адаптации её в своей профессиональной деятельности. Определена роль научно-исследовательской деятельности в подготовке будущих педагогов в системе высших учебных заведений, раскрыто её значение в педагогической деятельности. Проанализированы педагогические идеи В. О. Сухомлинского относительно роли, содержания, необходимости и последовательности исследовательской работы учителя. Определены психолого-педагогические условия организации и осуществления научно-исследовательской деятельности студентов в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: студенты, высшие учебные заведения, компетентности, научно-исследовательская деятельность, психолого-педагогические условия.

Nina Stelmakh. Psychological and pedagogical conditions of organization of students research activity in the context of V. O. Sukhomlynskyi pedagogical heritage

The relevance of the chosen topic is revealed in the article. The last researches and publications, which started the solution of the researched issue, are analyzed. Outstanding aspects are highlighted. The main tasks of modern higher education, among which the main place is occupied by the task of developing the skills and abilities of future specialists in the use of modern methods of research, processing and use of information, the ability to interpret and adapt it in their professional activities, are determined. The role of research activities in the training of future teachers in the system of higher educational institutions is determined and its significance in pedagogical activity is revealed. The essence of research activity is clarified. The requirements for a modern teacher are revealed. V. O. Sukhomlynskyi's pedagogical ideas concerning the role, content, necessity and sequence of the teacher's research work are analyzed. The views of the great teacher regarding the relationship of creative work of a teacher with scientific research are given. Main directions of research work of students are determined and revealed on the basis of analysis of the literature of the chosen problem. The system of organization and implementation of research work of students of the specialty "Special Education" of the Mykolaiv National University named after V. A. Sukhomlinsky. The achievements of the department of special education of the specified university in the research activity of students over the past five years (2014–2018) are given. Psychological and pedagogical conditions of the organization and implementation of research activities of students in higher educational institutions are defined.

Keywords: students, higher educational institutions, competencies, research activities, psychological and pedagogical conditions.